

ФЕНОМЕН ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ НМІУ)

Сьогодні слово «капелан» увійшло в щоденний лексикон українців. Коли на передовій ще не було психологів, а волонтерський рух лише зароджувався, релігійні служителі у камуфляжній формі були серед бійців. Їм вдалося поєднати функції постачальників, психологів та душпастирів. Історія формування військового капеланства в українських ЗС привертає увагу й тому, що досі не створено цілісної картини діяльності військових капеланів, адже до літа 2015 року військове капеланство не було закріплене на державному рівні.

Метою статті є аналіз феномена українського капеланства в історії та безпосередньо в період АТО (2014–2015), що передбачає вирішення низки завдань: з'ясування етапів формування українського капеланства, виокремлення внеску кожної з християнських конфесій у капеланське служіння, демонстрування форм і методів капеланської роботи, виявлення особливостей капеланства під час бойових дій на Сході України.

За роки незалежності України дослідники вивчали функціонування інститутів капеланства у іноземних арміях [5, 233–234]. Питання душпастирського служіння в Армії УНР, УПА «Поліська Січ», 14-ї дивізії СС «Галичина», УПА досліджували А. Боляновський [1], Р. Коханчук [7], Ю. Решетніков [10, 211–219], С. Здіорук [3, 4], С. Ярмусь [13, 111–112], В. Яремчук [12]. Оскільки сучасний стан військового капеланства досліджують переважно релігієзнавці, історичний та політологічний аспекти цієї проблеми лишається малодослідженими.

Історія капеланства сягає IV ст. та пов'язується із легендою про зустріч св. Мартина Турського із жебраком, якому св. Мартин віддав половину свого плаща, перетявши його мечем. Вночі св. Мартинові явився укритий його плащем Ісус Христос. Подобу цього плаща-покривала (лат. *capella*) носили в бій, а її охоронцем був капелан (*capellanus*) – духівник короля. Звідти й термін «каплиця» – місце збереження хоругви, а надалі богошанування [3, 14].

Національно-історичні традиції українського війська ілюструють обов'язкову присутність душпастиря серед військовослужбовців: під час військового походу проти половців у 1111 р. [3], у Запорозькій Січі [2, 435], у відродженій Українській державі, коли згідно з наказом С. Петлюри від 17 квітня 1917 р. запровадили службу українських капеланів. Православний священник М. Маринич став членом Військового клубу ім. П. Полуботка, а відтак полковим священником 1-го Українського козацького полку ім. Б. Хмельницького. Після проголошення III-го Універсалу та початку формування Армії УНР виникла потреба інституалізації православного душпастирства в українському війську. В 1920 р. о. М. Маринич очолив Головну управу військового духовенства (ГУВД), діяльність якої регулювали нормативно-правові акти УНР та накази Армії УНР. Після більшовицької окупації інститут військового капеланства діяв у таборах інтернованих вояків Армії УНР до повної її демобілізації. Близько сотні капеланів було і у легіоні Українських січових стрільців. Офіційно інститут польових духівників існував лише в Українській галицькій армії [9, 95], священників якої урівняли у правах зі старшинами, забезпечили матеріально і надали змогу користуватися певними привілеями (впровадили ступені польового духівника і кілька рангів преподобників). На відміну від фельдкуратів австрійської армії і російських військових священників, польові духівники Галицької армії втручалися у всі сфери військової служби і побуту: цікавилися матеріальним забезпеченням вояків, підтримували зв'язки з місцевим населенням і, перш за все, своїми колишніми парафіями [9, 94].

Інститут капеланів існував в Українському війську і під час Другої світової війни. На вимогу українців у штат батальйону «Нахтігаль» впровадили посаду капелана, одним з обов'язків якого був облік полеглих, місця їх поховань і повідомлення родинам. Душпастирем українських військовиків став о. І. Гриньох [1, 57–59]. Щоправда, структура УПА присутності капеланів не передбачала. Однак повстанці для задоволення своїх духовних потреб запрошували цивільних священників, яких можна вважати волонтерами. Безпосередньо у лавах УПА пере-

бували о. А. Слюсарчик, о. В. Шевчук. У 14- й гренадерській дивізії СС «Галичина» на вимогу Митрополита Андрея Шептицького та професора В. Кубійовича посади польових духівників також ввели до штатного розпису. Оскільки німецькі частини СС капеланів не мали, капеланство стало відмінною рисою української дивізії «Галичина». Спеціальних одностроїв у них не було і після вишколу всі духівники дивізії отримали ранг хорунжого [1, 126].

Оскільки церква в Україні підтримує державу, а військові душпастирі долучаються до формування боездатності та морального духу особового складу, під час Антитерористичної операції святі отці працюють у зоні бойових дій на Сході України. Приїзд капеланів був добровільним; за словами о. І. Гопко (УГКЦ) із зони операції, «...жодна служба не може замінити ту роботу, що її виконує священник, котрий сприймається як людина від Бога». Для особового складу не має значення приналежність до конфесії, бо ці відмінності нівелюються прагненням людини отримати «...слово Боже, молитви, сповіді, покаяння, причастя» [3].

До обов'язків військових капеланів у зоні АТО входить проведення сповідей, причасть, відспівування загиблих, освячення техніки, індивідуальні бесіди з військовослужбовцями, проведення занять з християнської етики. Важливою є роль душпастирів у знятті стресового синдрому та укріпленні морально-психологічного стану військовослужбовців. Священники разом з офіцерами соціально-психологічної служби відвідують поранених у шпиталях, працюють з ними і як душпастирі, і як психологи. Підтримують вони і родини, що втратили близьких або в яких є поранені.

Отже, завдання капеланської служби є підтримка належного морального і духовного стану, патріотичне виховання, ліквідування стресу, вирішення моральних та етичних проблем, ліквідування посттравматичного синдрому в реабілітаційний період, підтримка родин воїнів, надання консультацій командуванню з релігійних, етичних та інших питань, співпраця з військовими психологами тощо.

Передовиками капеланської системи називають душпастирів від УГКЦ, які мають розроблену систему та працювали задовго до початку АТО. До війни було 47 капеланів УГКЦ. Нині на фронті перебувають 109 капеланів, відбулося понад 200 ротацій священнослужителів. Отець А. Зелінський зазначає, що греко-католицька церква була завжди зі своїм народом, і, можливо, є першою, що офіційно почала капеланські служіння. Військові священники мають особливу підготовку, відбувають місячні ротації на передовій та проходять супутнє навчання. Подібну роботу влітку 2015 р. запровадили і в УПЦ КП. У АТО відбула вже друга ротація військових священників, мобілізованих з усіх регіонів країни. Капелани УПЦ КП виконують свої обов'язки у зоні АТО у всіх секторах, маючи умовну «квоту» – 1 священник на 1000 військовослужбовців [9].

На передовій діють три добровольчі утворення: Батальйон військових капеланів від п'ятидесятників (бл. 60 служителів), Перший український батальйон військових капеланів (протестанти та православні, 48 служителів), Міжконфесійний батальйон військових капеланів (протестанти, православні, католики – бл. 150 служителів), затверджений у травні 2015 р., хоча поїздки в зону АТО і утворення здійснюють з квітня 2014 р. Почавши службу як волонтери, вони утворили громадські організації та продовжили капеланське служіння.

Відповідно до нових вимог більшість із них позбавлені права на подібну діяльність, оскільки не всі вони належать до релігійних організацій, що входять до Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, та мають відповідну освіту [6].

Для внормування капеланського служіння МО розробило вимоги до капеланів та їхніх деномінацій [8, 93–97]. По-перше, членство у ВРЦіРО, що охоплює 95% релігійних організацій України. Це насамперед має бути знана «соціалізована» церква, а не секта в соціологічному значенні. По-друге, релігійне вчення не має заперечувати збройний захист Вітчизни. По-третє, церква має мати достатню кількість вірян у ЗС України. Якщо їх лише кілька належать до певної конфесії, окремий капелан не потрібен. Замість нього буде пастир, котрий буде приїжджати, або віряни шукатимуть відповідну місцеву громаду. Передбачений «капеланський кодекс» регулює відносини між капеланами різних конфесій. Одним із його пунктів є заборона

релігійних дискусій. «Кодекс» пропагує повагу один до одного та спільне виконання Святого обов'язку [5].

Міжконфесійна організація, що об'єднала протестантів та православних – Перший український батальйон військових капеланів (що об'єднав не лише бакалаврів богослов'я, а й людей, які прагнуть долучитися до спільної справи) був створений влітку 2014 р. Русланом Росом, Ігорем Штормом та Олегом Хоменком. Капелани батальйону здійснили понад 70 поїздок у гарячі точки зони АТО. Крім духовного світогляду, представники батальйону мають тактичну, медичну, військову підготовку. Першу поїздку з медичною та гуманітарною допомогою капелани здійснили до м. Щастя, в період інтенсивних обстрілів. Наступну – в Донецький аеропорт, де один із капеланів дістав поранення. Представники батальйону здобувають другу освіту «Психотерапія та капеланське служіння» у стінах НПУ ім. Драгоманова. Магістерська програма була створена разом з Християнським навчально-дослідницьким центром «Реаліс» та Центром дослідження релігії при НПУ ім. Драгоманова за рівнем магістра та спеціальністю релігієзнавство. На навчання поступили і протестанти, які хочуть легітимізувати своє капеланське служіння. Особливістю капеланства є значний відсоток протестантських служителів. Як зазначає М. Черенков – протестант, родом з Донбасу: «Протестанти України, які до недавнього часу були відчуженими від суспільства, національних традицій, суспільних запитів і злободенних питань, після Майдану стали «українськими протестантами». Несподівано для себе протестанти відкрили практичний екуменізм, тобто християнську єдність в екстремальних умовах – на території конфлікту, а не богословського кабінету або храму» [11].

Душпастирська служба у військових формаціях є особливим видом волонтерства. Для України прагнення до душевного спокою не нове: капеланські подвиги мали місце в період Центральної Ради, Гетьманату, УНР, ЗУНР, руху Опору під проводом ОУН-УПА. Військові дії на Сході України пришвидшують процес набуття юридичної легальності капеланства в лавах ЗСУ, що сприятиме високому моральному духу військовослужбовців. Українська армія не має цілісної доктрини виховної роботи. Відтак, необхідність морально-психологічної та духовної допомоги військовослужбовцям, посилення виховної роботи у військах і за умов АТО, очевидна.

Однак, попри зрушення у створенні інституту військового капеланства в Україні, цей процес ще не завершений. Наступним етапом інституційного становлення може стати запровадження в кожній військовій частині посади полкового священика-капелана. Триває адаптування вимог Концепції до конкретних умов та завдань ЗС України. Загальна потреба Збройних сил України у військових капеланах сягнула 344 військових капеланів. Про це заявив полковник Р. Коханчук – старший офіцер відділу роботи з громадськими релігійними організаціями і шефських зв'язків Департаменту соціальної і гуманітарної політики МО. Сучасні церкви не готові надати достатню кількість професійних капеланів, що перебувають тільки на шляху підготовки [7]. Подальший перебіг розвитку капеланського служіння залежить від взаємодій влад та церков.

До НМІУ були передані 11 шевронів Першого батальйону військових капеланів, Міжконфесійного батальйону, громадської організації «Капеланське служіння війську». Шеврони були передані заступником командира Міжконфесійного батальйону Ігорем Скрицьким, а також заступником командира Першого батальйону військових капеланів Русланом Росом. З-поміж них вирізняється шеврон волинських братів-капеланів «Не міццю, але духом», в основі композиції якого хрест з крилами. Варті уваги нарукавні емблеми міжнародної організації капеланів «Olive Branch», що в основі мають напис «PRO DEO ET PATRIA» («За Бога і Вітчизну»). Речі воїнів, капеланів – це матеріалізована пам'ять про гідне творення держави та відстоювання її суверенітету в сучасних умовах.

Також музеєві було передано бушлат капелана Міжконфесійного батальйону військових капеланів Андрія Полухіна. Андрій – служителі Церкви євангельських християн в Дніпровському районі м. Києва. У цьому бушлаті капелан був при обороні Донецького аеропорту (11–18 січня) і там же поранений. На утепленому бушлаті є нарукавна емблема капелана, поблизу

якої дірка від осколкового поранення. Ці речі яскраво ілюструють капеланський рух в Україні та будуть використані при побудові експозиції, яка буде присвячена подіям АТО.

Джерела та література

1. *Боляновський А.* **Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945).** Львів, 2003.
2. *Голубуцький В.* **Запорозьке козацтво.** Київ, 1994.
3. Духовна підтримка бійців АТО [Електронний ресурс]. **Український тижневик Міст.** – Режим доступу: meest-online.com/wp-content/uploads/2014/07 – Назва з екрана.
4. *Здіорук С.* **Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ століття.** Київ, 2005.
4. *Здіорук С.* Служба військових капеланів у военній організації Української держави: необхідність можливості та перспективи. Аналітична записка. Липень 2014 [Електронний ресурс]. **Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ гуманітарної політики.** № 5, Серія «Гуманітарний розвиток». – Режим доступу: www/niss.gov.ua/catalogue/14/0/1
5. *Карпенко О.* Капеланство в світі (за матеріалами «Зарубіжного військового огляду») // **Церковна православна газета.** 2009, № 7–8, квітень.
6. **Концепція душпастирської опіки у Збройних силах України.** Наказ Міністра оборони України 22.04.2011 № 220 [Електронний ресурс]. Міністерство оборони України. – Режим доступу: www.mil.gov.ua/index.php?part=council-pastoral – Назва з екрана
7. *Коханчук Р.* Капелан повинен бути всім для всіх [Електронний ресурс]. Капеланство. **Info: Інформаційний портал капеланського служіння.** – Режим доступу: www.kapelanstvo.com.ua 2014/11 – Назва з екрана.
8. *Кривенко Ю.* Визначення статусу капелана: історія та сучасність // **Актуальні проблеми держави і права.** Зб. наук. пр. / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2008.
9. Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України [Електронний ресурс]. **Міністерство оборони України.** – Режим доступу: www.mil.gov.ua/index.php?part=council-pastoral-care&sub=polozhenia – Назва з екрана
10. *Решетніков Ю.* Вітчизняний та зарубіжний досвід забезпечення релігійних потреб військовослужбовців // **Державне управління та місцеве самоврядування.** Зб. наук. пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2013, №1 (16).
11. *Черенков М.* Під час Майдану релігія була миротворцем, а під час війни стала мобілізатором [Електронний ресурс] **RISU: Релігійно-інформаційна служба.** – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/61746/ – Назва з екрана.
12. *Яремчук В.* **Духовно-гуманітарні аспекти стратегії розвитку військових формувань України.** Київ, 1995.
13. *Ярмусь С.* Збройні Сили і феномен військового капеланства // **Армія і духовність: свобода совісті та відродження: мат. міжнарод. наук.-практ. конф.** Київ, 1995.